

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2013
YEARBOOK
2013

ГОДИНА 4

VOLUME IV

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF PHILOLOGY**

За издавачот

проф. д-р Јованка Денкова

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Махмут Челик
Доц. д-р Ранко Младеноски
М-р Ристо Костуранов

Редакциски одбор

Проф. д-р Виолета Димова
Вонр. проф. Луси Караниколова
Доц. д-р Толе Белчев
Доц. д-р Билјана Ивановска
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Марија Леонтиќ
Доц. д-р Марија Кусевска
Доц. д-р Марија Кукубајска
Виш лектор м-р Снежана Кирова
М-р Весна Коцева

Главен уредник

Доц. д-р Билјана Ивановска

Одговорен уредник

Доц. д-р Нина Даскаловска

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Доц. д-р Марија Кукубајска
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров, Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Sasa Mitrev, Ph.D.
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva – Gudeva, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Mahmut Chelik, Ph.D.
Ass. Prof. Ranko Mladenovski, Ph.D.
Risto Kosturanov, M.Sc.

Editorial staff

Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Assoc. Prof. Lusi Karanikolova Ph.D.
Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Leontic, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Kusevska, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Kukubajska Ph.D.
Lecturer Snezana Kirova, M.A.
Vesna Koceva, M.A.

Managing editor

Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.

Editor in chief

Ass. Prof. Nina Daskalovska, Ph.D.

Language editor

Danica Gavrilovska–Atanasovska
(Macedonian)
Ass. Prof. Marija Kukubajska, Ph.D.
(English)

Technical editor

Slave Dimitrov, Blagoj Mihov

Printing

„Vtori Avgust“ - Stip
Printing No 300

Address of editorial office

Goce Delcev University–Stip
Faculty of Philology
Krste Misirkov 10A
PO box 201, 2000 Stip
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

д-р Билјана Ивановска д-р Јаготка Стрезовска СИНТАКСИЧКАТА СТРУКТУРА НА ГЛАГОЛИТЕ СО ПРИЗНАКОТ „ЕМОЦИОНАЛНОСТ“ ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Бiljana Ivanovska, Ph.D. Jagotka Strezovska, Ph.D. THE SYNTACTIC STRUCTURE OF THE VERBS WITH THE FEATURE “EMOTIONALITY” IN THE CONTEMPORARY GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE	7
д-р Билјана Ивановска д-р Нина Даскаловска ПРЕГЛЕД И КЛАСИФИКАЦИЈА НА ГЛАГОЛИТЕ ШТО ИСКАЖУВААТ ПСИХИЧКА СОСТОЈБА ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Бiljana Ivanovska, Ph.D. Nina Daskalovska, Ph.D. OVERVIEW AND CLASSIFICATION OF VERBS EXPRESSING PSYCHOLOGICAL STATE IN CONTEMPORARY GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE	15
д-р Дејан Методијески Костадин Голаков КУРСЕВИТЕ ЗА СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ КАКО ФАКТОР ЗА ПРОДОЛЖУВАЊЕ НА ТУРИСТИЧКАТА СЕЗОНА Dejan Metodijeski, Ph.D. Kostadin Golakov FOREIGN LANGUAGE COURSES AS A FACTOR FOR PROLONGATION OF THE TOURIST SEASON	23
м-р Ева Ѓорѓиевска КОНЦЕПТОТ НА НАРАТИВЕН ИДЕНТИТЕТ КАЈ ПОЛ РИКЕР И НЕГОВАТА ПРИМЕНЛИВОСТ НА ДЕЛОТО НА МАРСЕЛ ПРУСТ Eva Gjorgjievсka, M.A. THE CONCEPT OF NARRATIVE IDENTITY IN PAUL RICOEUR AND ITS APPLICABILITY ON MARCEL PROUST’S WORK	29
доц. д-р Фадил Хоџа СУЛТАНИ ПОЕТИ ОД 16 ВЕК И НИВНАТА ПОЕЗИЈА Fadil Hodza, PhD SULTANS POETS IN THE XVI CENTURY AND THEIR POETRY	39
Ивана Митева ПРИЧИНИ ЗА КОРИСТЕЊЕ ТЕХНОЛОГИЈА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК Ivana Miteva REASONS FOR USING TECHNOLOGY IN THE ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM	49

- м-р Јане Јованов**
ЛИНГВИСТИЧКИОТ РЕЛАТИВИЗАМ ПРЕКУ ПРЕГЛЕДОТ НА
ЕУФЕМИЗМИ И ПРИНЦИПИТЕ НА НОВОГОВОРОТ ВО „1984“
Jane Jovanov, M.A.
LINGUISTIC RELATIVISM THROUGH A REVIEW OF
EUPHEMISMS AND THE PRINCIPLES OF NEWSPEAK IN “1984” 55
- проф. д-р Блаже Китанов**
РАСКАЗИТЕ И ПАТОПИСИТЕ НА АЦО ШОПОВ
Ph.D Blaze Kitanov
STORIES AND TRAVELOGUE NOTES OF ACO SHOPOV 63
- д-р Ранко Младеноски**
ОДНОСОТ НА МАКЕДОНИСТИТЕ ОД 19 ВЕК
КОН АНТИЧКА МАКЕДОНИЈА
Ranko Mladenoski, Ph.D.
THE POSITION OF 19TH CENTURY
MACEDONIAN REFORMERS ON ANCIENT MACEDONIA 73
- д-р Марија Леонтиќ**
СЕМАНТИКАТА НА ТУРСКИОТ СУФИКС
-џи/-чи /-CI/ (-c1, -c1, -cu, -cū, -ç1, -ç1, -çu, -çü)
ВО ТУРСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
Marija Leontic, Ph. D.
THE SEMANTICS OF THE TURKISH SUFFIX
-џи/-чи /-CI /(-c1,-c1,-cu,-cū,-ç1,-ç1,-çu,-çü)
IN THE TURKISH AND IN THE MACEDONIAN LANGUAGE 83
- д-р Луси Караниколова-Чочоровска**
ЗА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО РОМАНОТ
„ЗОНА ЗАМФИРОВА“ ОД СТЕВАН СРЕМАЦ
Lusi Karanikolova-Chochorovska, Phd
ON THE TRADITION AND MENTALITY IN THE NOVEL
„ZONA ZAMFIROVA“ BY STEVAN SREMAC 93
- доц. д-р Махмут Челик**
ЖИВОТНОТО ДЕЛО НА ШУКРИ РАМО (1918-1988)
Mahmut Celik, PhD
THE LIFEWORK OF THE WRITER SHUKRI RAMO 103
- м-р Марија Крстева**
ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ДЕНЕС – ДАЛИ „ЛОКАЛНОТО“ Е НОВОТО „ГЛОБАЛНО“?
Marija Krteva, MA
IS THE “LOCAL” THE NEW “GLOBAL”? 109
- д-р Марија Кусевска**
СТЕКНУВАЊЕ ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА
Marija Kusevska, PhD
DEVELOPING PRAGMATIC COMPETENCE 113

м-р Марија Тодорова м-р Весна Коцева АНКЕТАТА КАКО МЕТОД ЗА НАУЧНО ИСТРАЖУВАЊЕ Marija Todorova, M.A. Vesna Koceva, M.A. SURVEY AS A SCIENTIFIC RESEARCH METHOD	121
Моника Ценова УПОТРЕБАТА НА КОНЦЕПТУАЛНАТА МЕТАФОРА КАКО ПРОМОТОР НА ВЕСТИ ВО НАСЛОВИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ И АМЕРИКАНСКИТЕ ВЕСНИЦИ Monika Cenova THE USE OF CONCEPTUAL METAPHOR AS A NEWS STORY PROMOTER IN MACEDONIAN AND AMERICAN NEWSPAPER HEADLINES	131
м-р Надица Маркоска ЛЕКСИКАТА ВО ФУДБАЛОТ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК Nadica Markoska, M.A. FOOTBALL LEXICON OF ITALIAN LANGUAGE	139
м-р Наталија Поп Зариева ФИКЦИЈА ИЛИ РЕАЛНОСТ: ПОПУЛАРНАТА КУЛТУРА НА 21 ВЕК И ПОСТМОДЕРНАТА ЛИТЕРАТУРА Natalija Pop Zarieva, M.A. FICTION OR REALITY: POPULAR CULTURE OF 21 st CENTURY AND POSTMODERN LITERATURE	149
д-р Нина Даскаловска д-р Билјана Ивановска РАЗВИВАЊЕ НА ВЕШТИНИТЕ НА ЧИТАЊЕ Nina Daskalovska, Ph.D. Biljana Ivanovska, Ph.D. DEVELOPING READING SKILLS	155
доц. д-р Марија Емилија Кукубајска Фросина Јованова ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНА СПОРЕДБА: АМЕРИКАНСКАТА БИТ КУЛТУРА СОЦИЈАЛНО АКТИВИРАНА ОД ПОСТМОДЕРНИЗМОТ Marija Emilija Kukubajska, PhD Frosina Jovanova INTERDISCIPLINARY COMPARISON: THE AMERICAN BEAT CULTURE SOCIAALLY ACTIVATED BY POST-MODERNISM	161
проф. д-р Виолета Димова Габриела Николовска ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО БАЈКИТЕ ОД БРАЌАТА ГРИМ Violeta Dimova, Ph.D. Gabriela Nikolovska ETHICAL VALUES IN THE GRIMM BROTHERS' FAIRY TALES	173

- проф. д-р Димова Виолета**
Гордана Николовска
ВТОР СТРАНСКИ ЈАЗИК ВО СОВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – АСПЕКТИ И
УСЛОВИ ЗА НЕГОВО ИЗУЧУВАЊЕ
Ph.D. Dimova Violeta
Gordana Nikolovska
SECOND FOREIGN LANGUAGE IN CONTEMPORARY EDUCATION:
ASPECTS AND CONDITIONS FOR ITS ACQUISITION 179
- м-р Драгана Кузмановска**
м-р Биљана Петковска
Весна Ничева
УСПЕШЕН ТРАНСФЕР НА ПОГОВОРКИТЕ И
ПОСЛОВИЦИТЕ ОД ЕДЕН ВО ДРУГ ЈАЗИК
M.A. Dragana Kuzmanovska
M.A. Biljana Petkovska
Vesna Nicheva
SUCCESSFUL TRANSFER OF PROVERBS AND SAYINGS
FROM ONE LANGUAGE INTO ANOTHER 183
- м-р Јована Караникиќ**
ИМИЊАТА ОД СТРАНСКО ПОТЕКЛО КАКО КУЛТУРНИ РЕФЕРЕНЦИ ПРИ
ПРЕВОД НА КНИЖЕВНИ ТЕКСТОВИ
Jovana Karanikik, MA
THE NAMES OF FOREIGN ORIGIN AS CULTURAL REFERENCES IN THE
TRANSLATION OF LITERARY TEXTS 191
- м-р Снежана Кирова**
КАКОВ НАСТАВНИК ВСУШНОСТ САКАМЕ
Snezana Kirova
WHAT KIND OF A TEACHER DO WE ACTUALLY WANT 201
- м-р Татјана Уланска**
м-р Весна Коцева
ПРОФИЛОТ НА ИДНИОТ ПРЕВЕДУВАЧ И ТОЛКУВАЧ ВО ПРЕСРЕТ
НА ВЛЕЗОТ НА МАКЕДОНИЈА ВО ЕУ
Tatjana Ulanska, M.A.
Vesna Koceva, M.A.
THE PROFILE OF THE FUTURE TRANSLATOR AND INTERPRETER
IN THE ACCESSION PROCESS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA
IN THE EUROPEAN UNION 207

Оригинален научен труд
Original research paper

ЗА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО РОМАНОТ „ЗОНА ЗАМФИРОВА“ ОД СТЕВАН СРЕМАЦ

д-р Луси Караниколова-Чочоровска¹

Апстракт

Оваа статија ги третира т.н. „елементи на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац. Под „елементи на традицијата“ ги подразбираме оние ентитети кои служат за „прочит“, и тоа без особен напор, на обичаите, размислувањето и начинот на однесување, кои, секако и повторно „традиционално“ се, односно треба да бидат во согласност со она „нашето“ - „што ќе речат луѓето“ (=јавното мислење). Станува збор за увид во оние, вкоренети во нашиот „балкански“ менталитет, непишани правила на културата на живеењето, а кои традицијата ги задржала во една потесна или поширока социјална и национална средина. Тие, „елементите на традицијата“, треба да ги покажат (и не мора да ги докажат) белезите на менталитетот на еден народ.

Клучни зборови: *менталитет, традиција, култура, културни протоколи.*

ON THE TRADITION AND MENTALITY IN THE NOVEL „ZONA ZAMFIROVA“ BY STEVAN SREMAC

Lusi Karanikolova-Chochorovska, PhD²

Abstract

This article addresses the so-called “elements of tradition” in the novel “Zona Zamfirova” from Stevan Sremec. Under “elements of tradition” we understand those entities that serve, without particular effort, the “reading” of the customs, thinking and behavior patterns, which, certainly and again “traditionally” are, or should be in accordance with that syndrome of “ours” - “what will people say” (= public opinion). It is insight of those, rooted in our “Balkan” mentality, unwritten rules of the culture of life, and that tradition has preserved in a narrower or wider social and national environment. They, “the elements of tradition”, should show (and do not have to prove) the marks of the mentality of a people.

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

Keywords: *mentality, tradition, culture, cultural protocols.*

1. ВОВЕД

Оваа статија прави обид за интертекстуално препознавање на „елементите на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац.³

Под „елементи на традицијата“ ги подразбираме оние ентитети кои служат за „прочит“, и тоа без особен напор, на обичаите, размислувањето и начинот на однесување, кои, секако и повторно „традиционално“ се, односно треба да бидат во согласност со она „нашето“ - „што ќе речат луѓето“ (=јавното мислење). Станува збор за увид во оние, вкоренети во нашиот „балкански“ менталитет, напишани правила на културата на живеењето, а кои традицијата ги задржала во една потесна или поширока социјална и национална средина. Тие, „елементите на традицијата“, треба да ги покажат (и не мора да ги докажат) белезите на менталитетот на еден народ.

Нашиот напор во таа смисла се сведува на прецизна изолација, квантификација и квалификација на овие наративни ентитети – во случајов драмски и наративни, кои пак се совршено еминентни за српската култура и менталитет.

2. МЕНТАЛИТЕТ. МОДЕЛ

2.1. Категоријата менталитет во стручната, главно социолошко-филозофска литература од западноевропска провиниенција се третира како прилично лабилен поим, кој разни автори го „полнеле“ со различни содржини.

Австрискиот социолог Питер Динкелбахер сугерира можен начин на истражување на менталитетот на дадена група (на пример, менталитетот на Доминиканките во јужногерманскиот и западногерманскиот простор) според „(...) реконструкција на целокупниот фонд на писмени (калуѓерски книги, повелби, правила на редот) и предметни извори (градби, уметнички дела, ракописи, употребни предмети...), при што (...), покрај општите облици и содржини типични за одреден период (...), морало да се разработи и она што е специфично во стилот, содржината на мислење на тие жени во споредба со другите извори од истиот период и простор (...) со помош на точно испитување на јазикот и калуѓерските житија (синтаксата на зборовите, латинските цитати, односот меѓу хипотаксата и паратаксата, уделот на исказите кои го мотивирале каузалното, односно финалното итн.) (Dincelbaher, 2009: 15).

³⁾ Во нагаташениот текст ќе ги користиме кратенките ЗЗ од СС

Динкелбахер дава една синтетичка дефиниција на поимот менталитет, поточно историски менталитет, која гласи: „Историскиот менталитет претставува ансамбл на начините и содржината на мислите и чувствата што ги обележува одреден колектив во одреден период. Менталитетот се манифестира во постапките (Dincelbaher, 2009: 15). Оваа дефиниција изведена според темелни истражувања фундирани на авторитетни имиња од европската социолошка и културолошка мисла, во нејзината разложена, аналитичка варијанта претставува наш модел за демонстрација на „елементите на традицијата“ во драмата романот ЗЗ од СС.

2.3. Ако за најрелевантен би го прифатиле аспектот дека „менталитетот се манифестира во постапките“ и ако при сето тоа постојано имаме предвид дека во природот кон овој феномен не може а да нема субјективност, во смисла на отстапување од однапред зададени параметри, тогаш „елементите на традицијата“ би се подложиле на третман од ваков тип:

- Најнапред интеракција (Динкелбахер неа ја именува како ансамбл) меѓу сите изолирани ентитети, зашто сите заедно придонесуваат за интегралност на впечатокот по однос на менталитетот, овде српскиот во ЗЗ;
- „Начинот и содржината на мислењето“ според Динкелбахер, како рационален критериум, кој „(...) треба да го означи видот свесно однесување со информациите, специфичн и за времето и групата“, но и „општоважечките основни убедувања, идеолошките, политичките, религиските, естетските... концепции кои ги проникнуваат одделните подрачја на религијата, културата, уметноста итн., доколку се свесни“ (Dincelbaher, 2009: 18);
- „Начинот и содржината на чувствата“, како своевиден психолошко-емотивен критериум кој „(...) опфаќа автоматски поврзувања на вредности, односно судови за нив“, како и „(...) областа на неререфлектираните стереотипи полусвесно и несвесно поврзани со емоциите“ (Dincelbaher, 2009: 19).

По однос на овие два параметра кои ја квалификуваат категоријата менталитет, анализата на „елементите на традицијата“ покажува отстапување во смисла на неригорозно придржување кон едниот, односно другиот. Зашто нема и не може да има радикална граница меѓу ентитетите што би се подложиле на рационалниот или емотивниот критериум, бидејќи речиси сите, ако не и сите, едновремено содржат и свесност и несвесност и разум и чувства и логика и емоции...

- Колективот како критериум кој ја одредува категоријата менталитет, го прифаќаме како трет параметар за анализа на категоријата менталитет. За него, Динкелбахер вели дека: „(...) може да се простира од жителите на еден континент преку одделни народи,

слоеви, сталежи, заедници, секти, професионални групи, итн. (...) Но, тој вели дека се може да се говори и за индивидуален менталитет (...) за менталитет, специфичен според полот, итн.“ (Dincelbaheг, 2009: 19);

Во оваа смисла, ние повеќе зборуваме за „менталитет на колективот“ или „колективен менталитет“ и уште поточно „регионален менталитет“ - менталитет на еден град и (преку него и за) еден народ, па и за специфичен „женски менталитет“, кој, пак, во случајот на Зона Замфирова во поголеми пропорции „му се покорува“ на оној параметар што се именува како „начин и содржина на чувства“.

- Времето претставува суштински, конститутивен елемент на категоријата менталитет. Тоа дозволува да се „процени“ дали некоја, односно нечија постапка, размислување или однесување можат, под претпоставка „да траат продолжено“, да се сметаат за интегрален дел на менталитетот. Всушност, токму ваквото „продолжено траење“ на постапките, размислувањата и однесувањата ги прави нив традиционални и како такви уште и манифестатори на менталитетот.
- Менталитетот се манифестира во постапките, бидејќи „(...) секоја постапка искажува нешто за менталитетот што стои зад него; тој менталитет за нас станува достапен само со помош на интерпретација на трагите што ги остава таа постапка (=историските извори)“ (Dincelbaheг, 2009: 20). Постапките, пак, за да станат своевиден показател на менталитетот неминовно треба да се повторуваат и да траат низ времето.

„Елементите на традицијата“ во романот што е предмет на наш интерес во најголема мера може да се третираат за постапки - како „репрезенти на менталитетот“. Тие можеби не се најрелевантни историски извори, но токму нивното перманентно „траење“ низ историјата им осигурува влез во литературата на дадена епоха.

3. ДЕМОНСТРАЦИЈА

3.2. „Елементите на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац

Романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац допушта, само затоа што е наративен текст, бројниот тоталитет на „елементите на традицијата“ да се сведе на типизирани примероци, нешто што, ќе си дозволиме да речеме, иако тоа не е наша компетенција, е извонредно добро изведено и во не толку дамнешната филмска верзија на овој роман.

Имено, романот брои вкупно 54 ентитети, како постапки на менталитетот, од кои: орото се сретнува 6 пати; потоа, 19 вметнати народни

песни, од кои повеќето се однесуваат на моментален настан; одењето во амам, 2 примерока; 1 покарактеристичен примерок на постапката – потенцирање на социјалните разлики меѓу момчето и девојката (оваа постапка се сретнува повеќепати низ романот и главно е „привилегија“ на некоја од тетките на Зоне, но нив не ги вбројуваме во вкупниот биланс на „елементите на традицијата“, токму заради нивната зачестеност и неможност точно да се избројат); стројништвото се сретнува во 4 примероци (еднаш тетка Дока, еднаш мајката на Мане, еднаш тетка Таска го „проси“ Мане и уште еднаш, индиректно и Хаџи-Замфир); 1 типизиран примерок за заемниот однос меѓу момците и девојките, кој и овде, како и во Б од ВИ е традиционално на дистанца; 1 типизиран примерок на начинот на додворување, преку однесувањето на Мане, кога сака да ја „заведе“ Зоне; дивото, безмалку непријателско однесување на девојката како реакција на додворувањето на момчето, типизирано во однесувањето на Зоне, се сретнува во два покарактеристични примерока; во 8 извонредни примероци се сретнува главно женското озборување, кое во романов е најчесто ефект на „јавното мислење“; 1 примерок за традиционалниот однос спрема женските деца-типичен примерок на патријархален третман на жената, кој овде покажува отстапување по однос на традиционалното и патријархалното; 2 извонредни примерока на третманот на мажачката/ женидбата како неопходност; 1 типизиран примерок на традиционалната женска облека; 1 типизиран примерок на традиционалната машка облека; 1 типизиран примерок за местото и улогата на кујната во српските патријархални домови; 1 типизиран примерок за процесот на настанување и ширење на народната песна, преку примерот на песната за убавата Зоне на Хаџи-Замфир и три културни протокола. Во вкупниот биланс од постапки на менталитетот отсутнуваат бројните архаизми и турцизми, кои сметаме дека можат да се третираат како вербални „елементи на традицијата“.

Сообразувањето спрема параметрите на категоријата менталитет, постапките од романот „Зона Замфирова“ на Стеван Сремац го прават по таков начин што, кога станува збор за пропорциите рационалност и емотивност, постапките на менталитетот од романов покажуваат повисока застапеност на втората компонента за сметка на првата. Веројатно тоа е така заради имплицитниот хумор на нараторот, кој бездруго придонесува за „мекост“ и „топлина“ на нарацијата во целина.

Имено, доминацијата на емотивниот параметар се чувствува уште на почетокот, кога станува збор за начинот на кој настанала песната за убавата девојка Зона Замфирова: „Таа песна со задоволство се пеела во оној период кога почнува и оваа наша приказна. Била чисто фатална со сојата заразност и кој само еднаш ќе ја слушнел веќе не можел да ја извади од глава и да ја заборава. Кога навечер ќе легне во кревет – ги шепоти тие

стихови; кога наутро ќе стане и ќе ги побара влечките – повторно тие исти стихови му излетуваат од уста и тој си ја потпевнува таа песна“ (Сремац, 1908: 3-4).

Ист е случајот и со извонредниот примерок на описот на кујната во патријархалните домови, каде што повторно е повисока дозата на емотивност за сметка на рационалноста, која пак за волја на вистината не отсуствува сосема: „Кујната, по правило е малку подалеку од одаите во една таква чорбациска куќа, за да не се чувствува мирисот од готвените јадења. Во таа кујна, со задоволство, и децата и домашните престојуваат преку ден. Кујната била најомиленото, така речи најтоплото место. Но, во поголемиот дел од денот, тоа е место за децата и жените“ (Сремац: 1908: 8).

Феноменот – озборување содржи речиси еднакви пропорции рационалност и емотивност. Во романот, тоа е главно „женска“ компетенција, и најчесто психолошка последица на лично незадоволство на оној којшто озборува. Оваа постапка е толку прецизно типизирана, што според формата и значењето метастазира до своевиден показател не само на некогашната нишка традиција на озборување, туку и на балканскиот обичај секогаш да се има што да се каже, добро или лошо за соседите, за политичарите, за кој и да е: „Овде поседнуваат на оние селски, грубо изделкани и склопени триножни столчиња (...) па по цел ден печат и сркаат кафе или јадат семки од тиква или пуканки од пченка и онака раскомотени, само во елечиња и шалвари, слушаат новости од соседството, од маалото и градот; овде претресуваат сè, и обично и редовно никого не го оставаат на мир. Сите овде надоаѓаат, и домашните и од соседството, па настанува еден слободен разговор, се слуша кикот, восклиц и извици: 'Мака да те изеде!'“ (Сремац, 1908: 8) .

Стројништвото, како „елемент на традицијата“, а денеска во изумирање, во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац покажува поголема застапеност на емотивната, за сметка на рационалната компонента. Оваа постапка е условена од каузалноста на настаните и ненаметливо настојување на нараторот да внесе пристожна доза на хумор, доведувајќи ја „женската страна“ во позиција таа „да го проси момчето“. Секако дека таквиот пресврт во развитокот на дејството значи и делумно „раскинување“ со патријархалната традиција, а особено влијае на неутрализирање на социјалните разлики кога е во прашање љубов меѓу чорбациска ќерка и „обичен“ дуќанџија.

Додворувањето на момчето и крутото, непријателско однесување на девојката, кои особено во филмската верзија на романот се „обременети“ со суптилна карикираност, бидејќи се посматраат од современа перспектива, содржат и рационалност и емотивност во различни пропорции: Мане е повеќе емотивен, а Зона повеќе рационална, па дури

и безобразна и дрска за денешни поимања. Тоа, се разбира, се должи на патријархалното воспитување и за современи сфаќања неразбирливото влијание на тогашното „јавно мислење“ – да сакаш, а да се однесуваш како да не сакаш, оти искреноста во таков случај е „за срамота!“.

Облеката на Зоне и онаа на Мане кујунџијата, како постапки на менталитетот, исклучително допадливи за тој период, според начинот на кој се опишани, се одликуваат не само според портретистичкиот ефект што го предизвикуваат ами и заради фактот што, од денешна дистанца – тие се „замрзнати во времето“. Од гледна точка на категоријата менталитет, тие се подведуваат, речиси подеднакво и на рационалниот и на емотивниот параметар: „(...) Зона во онаа нејзина бундичка од атлас и црвени шалвари, кои за два-три прста се насираа под жолтото сатенско здолниште со цветчиња“ (Сремац, 1908: 12) и Мане „(...) Се носеше убаво и во делник и уште поубаво во недела и на празник. Ке ги облечеше оние негови тесни панталони во маслинова боја, а на градите тенка, жолта свилена памучна кошула, преку неа елек и гунче – повторно во маслинова боја – па ќе се притегнеше со траболос-појас, на кој виси часовник на сребрено синџирче“ (Сремац, 1908: 14).

Орото во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац, исто како и во драмата Б од ВИ има синкретична (=обединувачка, синтетичка) функција по однос на другите „елементи на традицијата“. Орото претставува речиси единствено упориште на социјалниот живот на младите во Србија во втората половина на 19 век. На оро, во недела попладне, младите имале можност да се видат, да ги изразат заемните симпатии и љубов, момчињата да се додворуваат, а девојките притоа срамежливо да се однесуваат; на оро доаѓале и чорбаџиски ќерки, секогаш во придружба на тетки, стрини, вујни и измеќари, но и сиромашни девојки, кои би поднесувале навреди цела седмица, живејќи со надеж дека в недела ќе одат на оро; орото било средиште каде што се раѓале, каде што настанувале народните песни, инспирирани од некој настан; на оро се пиело вино, на оро доаѓале Цигани, кои со својата музика и песна им ја веселеле душата на присутните. Сремац орото го вметнал шест пати во романот, а меѓу нив и овој, според наше видување, извонреден негов опис: „После ручекот, сокакот почнуваше да се шаренее од момчиња и девојки, од минтани и фустани, од елечи и шалвари, па наликуваше да цветна бавча. Овде доаѓаа и оние што продаваа петли и свирчиња од шеќер, и оние што точат лимонада, и оние што продаваат пуќанки, а овде секогаш ќе се најдеше и по една мирољубива будалетинка, без која не може едно такво место, со која обично децата се смеат и се забавуваат, а девојките се собираат околу него (...) Орото почна. Оиграа неколку игри (...) И наизменично, орото го водеа првите момци од маалото (...) Овде во близина има и лулка, а и околу неа собран свет. Се лулаат и пеат (...) Оние од орото си одат, па се лулаат други или

сами се лулаат, а оние од лулката пак се фаќаат на орото (...) Циганите ја засвираа „Потресувалка“ (Сремац, 1908: 60, 61).

Мошне се интересни трите културни протокола во романов. Станува збор за специфични постапки на менталитетот, кои се повторуваат само во ретки, исклучителни ситуации. Таков е обичајот, стројникот да ја затвори вратата со грб, кога доаѓа во куќата на девојката. (Сремац, 1908: 84). Културен протокол се практикувал секое утро, при „будењето на нишката чаршија“: „(...) Ита секој кон својата работа, или седи во отворениот дуќан и чека сефте и муштерија, да пазари и да ја повлече парата преку образ и да рече: „Охо-хо! Од тебе сефте, од Бога берикет!“ (Сремац, 1908: 122). И најпосле, своевиден културен протокол е и постапката кога некој се обидува да потврди дека ја зборува вистината, така што вели „(...) Ваква да се направам ако те лажам – рече и го стави показалецот како кука“ (Сремац, 1908:168).

4. ЗАКЛУЧОК

Присуството на „елементите на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац послужиле како „(...) неопходна материја за одраз на стварноста и отсликување на битот на народот (...)“ од крајот на 19 и првите децении на 20 век (Јаќоски, 1983:157).

Демонстрацијата на постапките на менталитетот во романот на Стеван Сремац покажува не само висок степен на функционалност по однос на претставувањето на живеачката во Ниш, туку и своевидно „кршење“ на традиционалните норми, изразени и одразени преку портретот главно на насловната херојка Зона Замфирова. Постои овде своевидно пренебрегнување на конзервативизмот во „женското однесување“ и тоа така што ќерката на хаџи Замфир отворено се спротивставува на застарениот став по однос на љубовта. Овој аспект е дотолку екстензивираан што и чорбацијата, за да ја сочува честа своја и на ќерка си, лично го „проси“ Мане за Зона.

Менталитетот на Јужна Србија од крајот на 19 и почетокот на 20 век е изразен низ повеќе аспекти: орот и неговата социјална улога, вметнатите народни песни, и тоа по таков начин што повеќе се потенцира процесот на нивно настанување; потоа, потенцирањето на социјалните разлики меѓу момчето и девојката; стројништвото; дистанцата во заемниот однос меѓу момчињата и девојките; патријархалниот третман на женските деца и жената воопшто, со тенденција за надминување на таквата традиција. Притоа, за мошне впечатливи по однос на менталитетот ги истакнуваме и т.н. културни протоколи, кои до ден-денес се живи.

Заради природата на жанрот, „елементите на традицијата“ како белези на менталитетот во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац

се имплицирани во нарацијата и притоа напластени со различни, но во секој случај оптимални дози на хумор. Така, како божем случајно и ненамерно се навестува дека во Ниш се пие вино, дека на оро свират Цигани, дека стројништвото го „спроведуваат“ две тетки, една мајка и еден татко, дека додворувањето е луцидно, па и современо и авангардно за тие времиња, дека често се оди во амам, дека машката или женската облека се такви и такви итн.

По однос пак на прашањето – колку „елементите на традицијата“ во денешни услови сè уште се живи – немаме прецизен одговор, барем не за оние во српска средина. Но, го изразуваме нашето длабоко уверување дека оние, „преживеаните“ постапки на некогашниот менталитет ќе останат да се негуваат. Макар и во модифициран вид...

Библиографија:

1. Araduraj, Ardžun, (2011), Kultura i globalizacija, Beograd, Biblioteka XX vek;
2. Деретић, Јован, (1990), Кратка историја српске књижевности, Београд, Београдски издавачко- графички завод;
3. Dincelbaher, Peter, (2009), Istorija evropskog mentaliteta, Podgorica, Службени гласник;
4. Јаќоски, Воислав, (1983), Фолклорот во македонската драма, Скопје, Македонска книга, Институт за фолклор „Марко Цепенков“;
5. Крамариќ, Златко, (2010), Идентитет, текст, нација, Скопје, Табернакул;
6. Мојсиева-Гушева, Јасмина, (2010), Во потрага по себеси, Скопје, Институт за македонска литература;
7. Сремац, Стеван, (1908), Зона Замфирова, електронско издање.